

PRAVO I DIGITALNE TEHNOLOGIJE
Priredio: Dr Marko Carić, redovni profesor

LAW AND DIGITAL TECHNOLOGY
Edited by: Marko Carić, PhD, Full Professor

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
Pravni fakultet u Novom Sadu
University Business Academy Novi Sad
Faculty of Law in Novi Sad

Novi Sad 2019.

Zbornik referata sa XVI Međunarodnog naučnog skupa
„Pravnički dani - Prof. dr Slavko Carić”
26. – 28. septembar 2019. godine u Novom Sadu,
u organizaciji Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu
Pravni fakultet u Novom Sadu

Izdavač:

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu,
Pravni fakultet u Novom Sadu
Geri Karolja br. 1, telefon: 021 400 – 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Recenzenti:

Dr Marko Carić, redovni profesor	Dr Darko Golić, vanredni profesor
Emeritus dr Milorad Bejatović	Dr Predrag Mirković, vanredni profesor
Akademik dr Vesna Vučković, redovni profesor	Dr Mirko Smoljić, vanredni profesor
Dr Mirjana Knežević, redovni profesor	Dr Marijana Mladenov, docent
Dr Vladimir Medović, vanredni profesor	Dr Jelena Stojić-Dabetić, docent
Dr Vladimir Kozar, vanredni profesor	Dr Joko Dragojlović, docent

Za izdavača:

Dr Marko Carić, redovni profesor

Urednik:

Dr Marko Carić, redovni profesor

Štampa:

Štamparija FELJTON, Novi Sad

Tiraž: 80

ISBN
978-86-6019-103-0

Programski odbor:

Dr MARKO CARIĆ, redovni profesor | Univerzitet Privredna akademija
u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu, Dekan | Republika Srbija
Emeritus dr MILORAD BEJATOVIĆ | Univerzitet Privredna akademija u Novom
Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu | Republika Srbija

Dr MIRKO KULIĆ, redovni profesor | Univerzitet Privredna akademija
u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu, Rektor |
Republika Srbija

Akademik dr MIODRAG N. SIMOVIĆ, redovni profesor | Pravni fakultet
Univerziteta u Banjoj Luci, Sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine |
Bosna i Hercegovina

Dr DUŠANKA ĐURĐEV, redovni profesor |
Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet u Novom Sadu |
Republika Srbija

Dr MILENKO KREĆA, redovni profesor u penziji |
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu | Republika Srbija

Dr RODOLJUB ETINSKI, redovni profesor u penziji | Pravni fakultet Univerziteta
u Novom Sadu, Urednik Sekcije za međunarodno pravo Kopaoničke škole prirod-
nog prava | Republika Srbija

Akademik dr RADOVAN VUKADINOVIĆ, redovni profesor |
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci | Bosna i Hercegovina

Dr MIRJANA KNEŽEVIĆ, redovni profesor |
Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet | Republika Srbija

Akademik dr VESNA VUČKOVIĆ, redovni profesor | Univerzitet
"Adriatik" – Bar, Sudija Vrhovnog suda Crne Gore | Republika Crna Gora

Dr MILE MATIJEVIĆ, redovni profesor | Univerzitet za poslovne studije,
Fakultet pravnih nauka, Dekan | Bosna i Hercegovina

Dr MIRKO SMOLJIĆ, vanredni profesor | Sveučilište Sjever, Varaždin |
Republika Hrvatska

Dr SLAVOMIR RUDENKO | Pravni fakultet, Panevropski univerzitet u Bratislavi |
Republika Slovačka

Dr IVAN BULATOVIĆ, profesor strukovnih studija | Beogradska poslovna
škola – Visoka škola strukovnih studija, Nacionalni savet za visoko obrazovanje |
Republika Srbija

Mr KAMENKO KOZARSKI | Predsednik Prekršajnog suda u Novom Sadu |
Republika Srbija

MIROSLAV ALIMPIĆ | v.f. predsednika Višeg suda u Šapcu,
Sudija Apelacionog suda u Novom Sadu | Republika Srbija

Dr ILIJA ZINDOVIĆ | Sudija Apelacionog suda u Kragujevcu | Republika Srbija

Organizacioni odbor:

Dr MARKO CARIĆ, redovni profesor - Predsednik Organizacionog odbora

Emeritus dr MILORAD BEJATOVIĆ

Dr ŽELJKO BJELAJAC, redovni profesor

Dr VLADIMIR MEDOVIĆ, vanredni profesor

Dr VLADIMIR KOZAR, vanredni profesor

Dr DARKO GOLIĆ, vanredni profesor

Dr PREDRAG MIRKOVIĆ, vanredni profesor

Dr MARIJANA MLADENOV, docent

Dr JELENA STOJŠIĆ- DABETIĆ, docent

Dr JOKO DRAGOJLOVIĆ, docent

Sekretar:

Dr MAJA SUBOTIN, docent

Dr Srđan Damnjanović, docent

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu,

Pravni fakultet u Novom Sadu

e-mail: srdjan.damnjanovic@pravni-fakultet.info

KIBERNETIKA I INFORMATIKA KAO SOCIOLOŠKE PARADIGME PROMENA

Apstrakt:

Pojam paradigme postaje posebno plodotvoran pri eksplikaciji različitih tehnoloških inovacija i njihovog odnosa prema društvu. Koncept koji ima svoj naučni, filozofski i sociološki aspekt, može se primeniti u različitim oblastima, počevši od prava, menadžmenta i slično, pogotovo kada se određena paradigma menja pod uticajem tehnoloških promena. Tehnološka paradigma ne samo da gradi jednu zajednicu, nego utiče na iste procese u drugoj zajednici, posmatrano bilo istorijski, bilo strukturalno. Prvo nastojimo obrazložiti kako inovacije u tehnologiji koju unosi kibernetika redefinišu viđenje subjekta promene (Garodijeva Velika prekretnica), a na kraju naglašavamo oblike primene digitalnog feudalizma (zavisnost korisnika od vlasnika digitalnih platformi) i digitalnog kapitalizma (profitno maksimiziranje prava). Hipoteza koju smo postavili glasi da tehnološke inovacije, kao što su artificalna inteligencija, digitalne platforme i slično, ne samo da omogućavaju brže i efikasnije poslovanje, nego menjaju samu sferu delatnosti, a u ovom slučaju to je pravo i dalekosežno utiču na samo društvo. Tehnološke transformacije, koje su trebale da poslovanje učine efikasnijim, postaju deo problema, a ne njegovo rešenje. Promene koje su dijagnostifikovane u drugim strukama, kao što je to medicina, mogu da se očekuju i u pravničkim profesijama.

Ključne reči: Digitalni feudalizam, digitalni kapitalizam, digitalne platforme, praktikovanje prava, artificalna inteligencija.

TEHNOLOŠKA PARADIGMA

Pojam paradigme danas se široko primenjuje. Naučnici prihvataju trenutno dominantnu teoriju i pokušavaju da je prošire uspostavljajući preciznije mere standarda i pojava. To može dovesti do nerešivih teoretskih ili eksperimentalnih problema koji ističu nedostatke same paradigme. Jedino rešenje tada predstavlja uvođenje nove paradigme. Reč je o složenom konceptu koji ima svoj naučni, filozofski i sociološki aspekt. Koncept Kunovih paradigmi danas se primenjuje u

različitim oblastima od političkih nauka, ekonomije, sociologije do menadžmenta i prava. Paradigma nije samo dominantna teorija u smislu opštepriznatih naučnih dostignuća, već i uspešna metafizička spekulacija, koja pruža naučnicima model-probleme, model-rešenja, a predstavlja i skup opšteprihvaćenih uverenja koja ne samo da dobijaju svoj konkretan oblik u udžbeniku ili klasičnom naučnom delu nego i u načinu organizovanja zajednice, bilo da je ona stručna ili formirana na nekom drugom principu.

Temeljito istraživanje neke date specijalnosti u neko dato vreme iznosi na videlo skup kvazi-standarda, ilustracija koje se ponovljaju, različitih teorija u njihovim pojmovima, posmatračkim i instrumentalnim primenama. Proučavajući ih i služeći se njima u praksi članovi odgovorajuće zajednice uče svoj zanat.¹ Paradigma je ono što članovi neke naučne zajednice dele i, obratno, jedna naučna zajednica sastoji se od ljudi koji dele jednu paradigmu (cirkularnosti u ovom smislu, veruje Kun, nisu loše)². Takođe, promena paradigme, naučne ili tehnološke, može da izazove krizu ne samo u okviru zajednice koja je promenila paradigmu, nego i u nekoj drugoj zajednici:

„Sem taga, ja bih sada ukazao na to šta je odsustvo jedne adekvatne diskusije o strukturi zajednice učinilo nejasnim u glavnome tekstu: krize ne moraju da budu proizvedene radom one zajednice koja ih oseća i koja stoga ponekad trpi revoluciju. Novi instrumenti, kao što je elektronski mikroskop, ili novi zakoni, kao što su Maksvelovi, mogu se razviti u jednoj specijalnosti, a njihovo prihvatanje može da izazove krizu u drugoj“³.

Paradigma u njenoj tehničkoj ili tehnološkoj snazi ne samo da gradi jednu zajednicu u cirkularnom smislu, nego utiče na iste procese u drugoj zajednici. Promena standarda, bilo oni naizgled neutralni i tehnološki, može da utiče na druge zajednice. Jedna od najuticajnijih paradigmi našeg vremena je ona tehnološka. Reč je o pretpostavci da napredak tehnologije, posebno informatičke, donosi progres određenoj zajednici. Recetniji sporovi o smislu tehnološke paradigme mogu se sažeti u okviru sledećih stanovišta:

a) Tehnološki optimizam

1. Tehnološka orijentacija je u celini gledano valjana i pozitivna.
2. Benefeti koji proizilaze iz razvoja nauke i tehnologije daleko prevazilaze rizike.
3. Progres će vremenom rešiti sve probleme, a pogotovo one nastale usled primene sadašnjih tehnologija.

a) Tehnološki skeptizam

1. Tehnološki optimizam je pogrešan koncept

1 Kun, T., (1974). Struktura naučnih revolucija, Beograd, Nolit, 1974, str. 89

2 Kun, T., op. cit. str. 240

3 Kun, T., op. cit. str. 246

2. Kontrola tehnološkog razvoja od strane moćnih korporacija je antidemokratska
3. Verovanje da će razvoj nauke i tehnologije rešiti sve probleme je opasna iluzija⁴

KIBERNETIKA I INFORMATIKA KAO PROPALA PREKRETNICA

Garodijeva studija *Velika prekretnica socijalizma* i danas privlači posebnu pažnju, zato što je jednu, kako mu se učilo ključnu tehnološku promenu, uzeo za rukovodeći princip razmatranja. Garodi je postavio sledeća pitanja: U čemu se sastoji nova naučna i tehnološka revolucija? Kakave su njene posledice? Da li se njeni zahtevi podudaraju sa razvojem demokratije i kreativnim razvojem čoveka? Kakve do sada nepoznate suprotnosti ta mutacija izaziva u kapitalističkim zemljama; i, naročito, u najmoćnijoj i najbogatijoj među njima, u SAD? Kakve se inicijative preduzimaju i kakve je moguće preduzeti da bi se prevazišle nastale suprotnosti? Kakve nove suprotnosti ta mutacija izaziva u socijalističkim zemljama i koje su istorijske inicijative poduzete za njihovo prevazilaženje? ⁵

Međutim, tehnologija ne može započeti sama sobom odgovarajuću promenu, ona postoji na jedan indiferentan način, kako je to već video Hegel. Ukoliko je Hegel u pravu, onda promenu u tehnološkom „skoku“ inicira nešto vantehnološko:

„Čovek je saznao da je Zemlja okrugla, dakle nešto za njega završeno, a brodarstvu dobro je došlo novo mehaničko sredstvo magnetske igle, pomoću koje je ono prestalo biti samo obalno brodarenje. Ono tehničko javlja se, kad se pokaže potreba.“⁶ Još konkretnije: „Seljaci su s toljagama i buzdovanima pobedonosno izašli iz borbe protiv oklopljenog, kopljem naoružanog i na turnirima viteški izvežbanog plemstva i njegovog svojatanja. Protiv onenadmoći naoružanja pronađeno je potom još jedno drugo tehničko sredstvo, – b a r u t. On je čovečanstvu bio potreban, pa je uskoro bio tu. On je bio jedno glavnih sredstva za oslobođenje od fizičke sile i za izjednačenje staleža.“⁷

4 Theories in Technology Evaluation, <https://www.open.edu/openlearn/science-maths-technology/engineering-and-technology/technology/theories-technology-evaluation/content-section-1.4.2>

5 Garodi, R., (1970), *Velika prekretnica socijalizma*, Beograd, Komunist.

6 Hegel, G. W., (1951), *Filozofija povijesti*, Zagreb, Kultura, str. 372. Prevodi na bliskim jezicima standardizovani su prema terminološkim rešenjima i pravopisu koji koristi autor, uz uvid u izvorni tekst.

7 Hegel, G. W., op. cit, str. 365. Sa nestajanjem razlike oružja nestajala je i razika između gospodara i slugu, piše Hegel na istom mestu. I dalje: „Barut je slomio čvrstinu dvorova i dvoraca, ako da dvorovi i dvorci gube sada svoju važnost“, barut je omogućio da se „puca u opšte“ u „apstraktnog neprijatelja“, a ne u posebne ličnosti, dok se i žrtvuje za „opštu stvar“, dakle snaga ne leži samo u ruci, nego i u razumu, vođstvu i u karakteru vođa. Taj pucanj u opšte registruje i priča o Kraljeviću Marku, čija figura koja postaje simbol nacionalne pobune, „nemirenja sa okupatorom“, dok se antifeudalni registar u kome se odvijaju priče o

Ukoliko je Hegel tu u pravu, onda nismo daleko od pomisli da „baza“ uslovljava „nadgradnju“ kao što „nadgradnja“ u ljudskim potrebama i glavama proizvodi vlastitu „bazu“, dok je svaka tehnološka promena stvarna tek kada je inicirana spolja, mimo tehnologije! Takođe, himnički Predgovor u *Prilogu kritike političke ekonomije*, u kome se epoha socijalne revolucije eksplicira pozivanjem na sukob proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, takođe sadrži jednu važnu ogradu:

„S promenom ekonomske osnove vrši se sporije ili brže prevrat prevrat cele ogromne nadgradnje. Pri promatranju ovakvih prevrata mora se uvek razlikovati materijalni prevrat u ekonomski uslovima proizvodnje, koji se dađe konstatirati s tačnošću fizičkih nauka, od pravnih, političkih, religioznih, umetničkih ili filozofskih, ukратko, od ideoloških oblika u kojima ljudi postaju svesni tog sukoba i borbom ga rešavaju“⁸. Nijedna društvena formacija ne propada pre nego što budu razvijene sve proizvodne snage za koje je ona dovoljno prostrana, i nikada novi viši odnosi proizvodnje ne nastupaju pre nego što se materijalni uslovi njihove egzistencije nisu već rodili u krilu samog društva, stoga čovečanstvo postavlja sebi samo one zadatke koje već može da reši, a proizvodne snage razvijene u okviru nekog društva stvaraju materijalne uslove za razrešenje tog antagonizma.

Ali, tehnološki optimizam ne vodi nikud. Kapitalizam više ne povlači za sobom nadgradnju ljudskih prava, parlamentarnu demokratiju, multietničnos, pravo na izbor posebnog identiteta i sl, nego naprotiv, nesmetano se razvija uz navodno prevaziđene forme. Tako se, na primer, govori o *digitalnom feudalizmu*.⁹ Prema tom stanovištu, reč je o digitalnoj kontrarevoluciji. Po tom scenariju, naš moderni digitalni ekosistem se brzo organizuje kao feudalna struktura moći podignuta paralelno sa našim postojećim strukturama i slobodama. U feudalizmu, relativno mala klasa rentijera (lordova) koristi različite suptilne i otvorene političke i ekonomske sisteme da bi izvukao vrednost iz svakodnevnog života proizvođača (zavisnih seljaka), koji generalno imaju malo izbora ili uticaja na sistem. Korisnici učestvuju u platformama, često samo sa najslabijim saznanjem o podacima koje predaju, a zatim se podaci koriste za generisanje vrednosti isključivo za vlasnike platformi. Ali, postoji mnogo više paralela između naših sadašnjih digitalnih ekosistema i feudalnih društava nego što se može opisati širokim potezima, a zajedničke karakteristike su toliko upečatljive da se može tvrditi da digitalni ekosistem, a posebno ekosistem društvenih medija, predstavlja *de facto* feudalno društvo. Takođe i Džodi Din: „Globalne medijske platforme kao Google, Amazon, Microsoft ili Apple sakupljaju naše podatke, mi ih proizvodimo za njih i onda kada

Kraljeviću Marku, redovno prećutkuje: „Jedni govore da je on u tu pećinu pobjegao kad je prvu put video pušku i pošavši da je ogleda (da li je istina da je onaka kao što se pripovijeda) probio njome sebi dlan, pa onda rekao: sad ne pomaže junaštvo, jer najgora rđa može ubiti najboljeg junaka“ Stefanović Karadžić, V., (1852) Srpski rječnik: istumačen njemačkim i latinskijem riječima, Beč, odrednica: Marko Kraljević.

8 Marks, K., (1979), Prilog kritici političke ekonomije u: K. Marks., F. Engels, Osnovi kritike političke ekonomije II, Beograd, Prosveta, str. 332.

9 Scott, Z., (2018), Digital Feudalism, <https://towardsdatascience.com/digital-feudalism-b9858f7f9be5?MGa=true>

to nećemo. A o njima ovisimo u svojoj svakodnevnoj komunikaciji. U situaciji smo koja sliči na onu u kojoj su živjeli seljaci u srednjem vijeku. Nismo vezani uz zemlju, ali radi se o našoj životnoj infrastrukturi, naši međusobni odnosi danas ovise o podacima. Te kompanije su novo plemstvo. Interesantno je da je *tech* guru iz Silikonske doline Jaron Lanier govorio o gospodarima i slugama interneta još u svojoj knjizi 'You Are Not a Gadget' iz 2010. godine. Prepoznao je kako korporacije i umreženo društvo proizvode klasu gospodara i tretiraju sve nas ostale kao sluge.¹⁰

No, vratimo se Garodiju: „Revolucija putem nauke izražava se onda kada se posledice te revolucije osećaju u tehničkom proizvodnom aparatu“. Ova revolucija se izražava u sve većoj ulozi što je nauka ima u proizvodnji. Nauka u poslednjoj trećini dvadesetog veka postaje neposrednom proizvodnom snagom, prema Garodiju, pokazuje činjenica da je sve manje vremena bilo potrebno da naučno otkriće dobije praktičnu primenu i da postane industrijski upotrebljivim. Bile su potrebno sto i dve godine da otkrića koja su omogućila fotografisanje dobiju praktičnu primenu (1727-1829), za radio je bilo potrebno 35 godina (1867-1902), a za laser samo pet (1956-1961). Prva važna posledica je da intelektualni rad dobije sve važnije mesto u proizvodnom radu. Ova „revolucija“ se prema Garodiju izražava u još jednoj inverziji: inverziji odnosa nauke i tehnike. Sve do sredine dvadesetog veka zahtevi tehnike i proizvodnje predstavljali su uglavnom osnovu pokretačku snagu naučnog progressa, a sada naučni progres postaje motornom snagom razvoja proizvodnje, prethodi joj umesto da je sledi. Rađanje kibernetike prethodilo je upotrebi kompjutera. Nauka, navodno, sve više krči svoj put nezavisno od pokretačkih sanga koje čine zahtevi proizvodnje: „Izgleda da dolazi do stvaranja nove istorijske zakonitosti: što je zemlja više ekonomski i tehnički razvijenija, to njen ekonomski i društveni progres neposredno zavisi od razvoja proizvodnje.“¹¹ Ova revolucija, veruje Garodi, izražava se u promeni samog pojma tehnike. Elektronika igra sve veću i važniju ulogu u odnosu na mehaniku, kao i komunikacija u odnosu na rad (Mac Luhan). Na delu je velika inverzija: princip kibernetike zamenjuje princip mehanike. Novi faktori razvoja postaju tehnološka inovacija i obrazovanje (bez obzira što su obe podređene takmičenju i konkurenciji). Do sada je, kako veruje Garodi, ekonomski porast bio uslovljen akumulacijom kapitala i povećavanjem broja radnika, a danas (1968) sve više zavisi od nivoa naučnog istraživanja, od brzine rasprostiranja kibernetičkih sistema i od ljudskih kvaliteta radnika.

Nova racionalnost upravljanja mora bez izuzetka u sebe integrisati i tu promenljivu: prethodna racionalnost mehaničkog tipa mora biti zamenjena racionalnošću novog tipa, kibernetičkom racionalnošću, koja u sebi sadrži element *feed-back* povratne akcije koja proizilazi iz mnogobrojnih inicijativa koje dolazi čak i od „podređenih kadrova“ u upravljanju. Upravljanje, kako drži Garodi, ne sastoji se toliko od nametanja i izdavanja novih naređenja koliko od koordinisanja i orijentisanja kompleksne i pokretne celine centara stvaralaštva koji uživaju određen

10 Pulig, S., (2019), intervju J. Dean: Ili komunizam ili neofeudalizam! Novosti, SNV, Zagreb.

11 Garodi, R., op. cit. str. 17.

stepen autonomije i međuveze.¹² Garodi drži da se novi tip upravljanja ne sastoji toliko od nametanja i izdavanja kompleksnih naredjenja koliko od koordinisanja i orijentisanja kompleksne i pokretne celine centara stvaralaštva koji uživaju određeni stepen autonomije i stalne međuveze. Računar omogućavaju veliku centralizaciju informacija, ali i njihovu difuziju, i u krajnjoj liniji stavlja se u službu svih, čime se svakome stvara mogućnost da se za inicijativu i odlučivanje njime kosti na autonoman način: „Računar zahteva antitejlorski sistem.“¹³ Danas nije posebno teško izvesti zaključak da računar, naprotiv, uvodi i novi tejlorski sistem, novi sistem dominacije, raspodele i organizacije rada, ali ukoliko se sagleda društveno-politička „nadrgradnja“, dakle „kibernetička povratna sprega“, tek onda možemo biti blagonakloniji prema Garodiju. Za sada možemo pratiti Garodijev tehnološki optimizam. Na primer, odmor radnika predstavljao je biološki neophodno vreme za očuvanje i obnavljanje njegove radne snage, a u novoj etapi slobodno vreme izmiče radu, a sada može biti, uz pomoć čarobnog štapića računara „aktivno stvaralačko“.

Sušтина mutacije je u sledećem: Socijalizam, koji je počeo da se izgrađujem početkom dvadesetog veka, to jest pre kibernetičke i informatičke revolucije koju je doživeo Garodi, nosi na sebi pečat prethodnih formi industrializacije koju karakteriše izrazito kvantitativni modeli porasta i „mehanička“ organizacija uprave; „Kiberneski“ model uprave, tj. onaj model koji u sebi sadrži *povratni* uticaj baze, vrlo se polako nameće: inicijative ili sugestije iz baze prihvataju se samo onda kada predstavljaju zavisne varijante upravne linije određene odozgo.¹⁴ Međutim, Garodijeva očekivanja su se izjalovila. Razvoj kibernetike i informatike nije stvorio „kolektivnog radnika“, obrazovanog subjekta promene, koji oplemenjen razvijenom tehnologijom, aktivno učestvuje u emancipatornim procesima.

TEHNOLOŠKA PARADIGMA U PRAVU

Kako je danas reč o kraju proste mehaničke uprave, kao i tejlorovskog sistema proizvodnje, pravo i pravosudni sistem, shodno sve snažnijem uticaju informatike (bio on stvaran ili ideološki), očekuju znatne promene. Najčešće se taj odnos postavlja mehanički kao da je proces digitalizacije i uvođenja informatičkih tehnologija nešto što pravni sistem kao i pravna teorija tek treba da isprati, favorizujući određena pitanja, kao što su ona o zaštiti autorskih prava, hakerstvo, sajber kriminal, zaštita ličnih podataka i slično, dok se pitanje o povratnoj sprezi, tj. o uticaju tehnoloških promena na pravo, postavljalo daleko ređe. U manjoj meri se ispituje uticaj onoga što nazivamo „digitalnim kapitalizmom“ na strukturu i organizaciju prava i pravne profesije, a pogotovo izostaje pitanje da li uspon tzv. „digitalnog kapitalizma“ redefiniše tradicionalne oblasti pravne profesije, pa i samog shvatanja prava, kao i mesto pripadnika pravničke profesije u društvu. Takođe, od velike važnosti je i uticaj digitalnih tehnologija i informatičkih sistema na uvođenje novih aktera i načina

12 Garodi, R., op. cit., str. 21.

13 Garodi, R., op. cit., str. 21.

14 Garodi, R., op. cit. str. 26

praktikovanja prava, niti se trebaju zaobići važna pitanja kao što su ona ulasku novih aktera i digitalnih alata u rešavanju sporova i u izradi digitalnih dokumenata. Pitanje koje je naglašenije postavljeno jeste ono o ulozi mladih pravnika, kada digitalna tehnologija u deliću sekunda izlistava hiljade dokumenata. Sve u svemu, ova i druga pitanja predstavljaju veliki izazov. Sa druge strane, da li su tehnike koje predviđaju buduće odluke dovoljno napredne? Još uvek nismo skloni da tvrdnji kako će se pravnička praksa promeniti, ali smo spremni da postavimo hipotezu o dodatnoj komodifikaciji pravničke prakse i stvaranju kao i profilisanju uslužnih firmi pravničke struke koje će stajati pri samom vrhu digitalizovane ekonomije. Mnogi oblici pravne prakse biće zamenjeni tehnologijom.¹⁵

Spajanje različitih tehnologija, biotehnologije, informatičke tehnologije, nanotehnologije koja je u povoju sa dostignućima neuronauka, može da istisne milijarde ljudskih bića s tržišta rada, kao i da podrije dosadašnji stepen slobode i jednakosti. Pojedini autori predviđaju čak određene forme informatičke diktature, malobrojna elita će kontrolisati informatičke algoritme, a većina će biti podvrgnuta eksploataciji i beznačajnosti¹⁶. Tehnološka revolucija, kao i svaka prethodna, menja strukturu potreba na tržištu rada, kao i način organizacija pojedinih „sfera duha“ i polja rada, uz paradoksalne preokrete. Ukoliko algoritmi preuzmu dijagnostiku, onda će medicinske sestre biti potrebne od doktora, jedan je od Hararijevih notornih argumenata.

Šta se detaljnije događa sa pravnom sferom? U kojoj meri se ona menja pod uticajem informatičkih paradigmi, u kojoj meri se menja njen položaj u društvu? Kaserta i Madsen smatraju da tehnološki napredak u smislu digitalizacije, razvoj umetne inteligencije uz mogućnost obrade velikih grupa podataka, imaju dramatičan uticaj na društvo u kome živimo. Jedna od najvažnijih društvenih institucija na koje koju je uticao je pravo. Pravo, bilo da je uzeto kao profesija ili kao metod rešavanja problema, oruđe postizanja pravde, supestruktura u rukama moćnika koji na taj način čuvaju svoj interes, ili jednostavnije, kao instrument kojim se rukovodi ljudsko delovanje, u svojoj srži je uvek intelektualni napor koji zavisi od čuvanja podataka, interpretacije i deljenja znanja kao i informacija. Nedavna dostignuća u digitalnoj tehnologiji, kako drže navedeni autori, na određen način transformišu načine na koje se informacije kreiraju, čuvaju i prenose. Štaviše, ovi razvojni događaji dovode u pitanje različite aspekte kreiranja znanja, čime se u prvi plan stavlja intelektualni aspekt prava¹⁷.

Procenjivanje najšireg obima društvenih transformacija koje su izazvane uznapredovanom digitalizacijom društva, podrazumeva odgovor i na niz drugih pitanja. Pre svega, autori moraju odgovoriti na pitanje šta je to „digitalni kapitalizam“ kada je reč o strukturi i organizaciji pravničkih profesija i prava uopšte. Eleborirajući različite definicije, Kaserta i Madsen zaključuju da je digitalni kapitalizam najnoviji

15 Caserta, S., Madsen R. M., (2019), The Legal Profession in the Era of Digital Capitalism: Disruption or New Dawn? <https://www.mdpi.com/2075-471X/8/1/1/pdf>

16 Harari, J. N., (2019), 21 lekcija za 21. vek, Beograd, Laguna, str. 15

17 Caserta, S., Madsen R. M., op. cit. p. 2.

oblik transformacije kapitalističkog sistema proizvodnje u kome digitalne tehnologije stvaraju centralni proizvodni i digitalni aparat u sve više nadnacionalnom tržišnom sistema. Drugim rečima, kapitalizam je digitalan kada podrazumeva uvođenje profitabilnih digitalnih procesa u procesima automatizacije, disperzije i komodifikacije u poslovnoj praksi. Koristeći pojam digitalnog kapitalizma kao razumevajućeg okvira mogućeg uticaja novih digitalnih tehnologija, autori istražuju kako demonstrirani razvoj događaja može uticati ne samo na profesionalnu praksu, nego i na transformaciju društva. Premda su autori zainteresovani pre svega za analizu novih formi digitalnih advokatura, novih tehnoloških rešenja, „Pravnih provajdera“, onlajn pravnih platformi, onlajn konfliktnih razrešenja i sl, a nešto manje, iz razumljivih razloga, na konstruisanje pravnih robota i njihovog uticaja na pravnu praksu (pošto oni još nisu došli na red).¹⁸

Ipak, pitanje da li će mehanički advokati nadmašiti ljude, lebdi u vazduhu! Pre svega već je naznačena upotreba algoritama u dijagnostici i prepisivanju terapije, kao i da su doktori-specijalisti podložniji kompijuterskoj zameni nego medicinske sestre! Dakle, javlja se problem odnosa pravnika i mašina, posredstvom pitanja da li će artificalna inteligencija potisnuti ljude-pravnike? Naravno, pitanje je više retoričko i postavljeno je tako da osvetli različite mogućnosti a ne da pruži definitivne odgovore. Većina alata i inovacija vezanih za savremenu pravničku praksu već postoje, a najizazovnija pitanja nalaze se ona u kontekstu polja robotike, inteligencije, s obzirom da će te tehnologije imati velikog uticaja na tržište rada, premda je za sada njihova primena tek u začetku. Budući razvoj digitalne tehnologije, redefinisace mnoge pravničke profesije. Autori navode jednu od poznatih klasifikacija koja jasno razlikuje tri vrste remetilačkih oruđa na polju „tehnologije prava“:

- 1) Tehnologije koje čuvaju i distribuiraju znanje
- 2) Tehnologije koje proširuju upotrebu ljudskog uma
- 3) Tehnologije koje vrše poslove autonomno¹⁹

Danas postoje digitalni informacioni sistemi koji su veoma korisni za prikupljanje podataka advokatima, zatim alatke koje su sposobne da kategorizuju, razvrstaju i stave dokumenta na raspolaganje za tren oka. Pored očiglednih prednosti, reč je o tehnologiji koja će učiniti izlišnim armiju mlađih advokata i advokatskih saradnika. Na primer, onlajn platforme kao što je *Justis offers legal analytical services*, identifikuje autoritete u određenoj oblasti, otkrivaju odnose i veze između slučajeva, pretražuju hiljade baza podataka, citata i sl. Dakle, tehnološka dostignuća obezbeđuju da se poslovi obavljaju shodno karakteristikama prve i druge grupe, ali da treća tehnološka grupa, za sada, nije na vidiku. U svakom slučaju, univerzitetski kursevi „Law, Science and Technology“, nisu novina i postaju sve popularniji, kao što kretanja između tehnologije koja proširuje upotrebu uma ka onoj koja vrši autonomno zaključivanje, postaju sve češća. Premda smo utvrdili da stanje u pravničkim strukama

18 Caserta, S., Madsen R. M., op. cit. p. 4

19 Caserta, S., Madsen R. M., op. cit. p. 10

u pogledu budućnosti nije kao u medicinskim zanimanjima (gde negovateljice i negovatelji postaju traženiji od visokih specijalista koje zamenjuju algoritmi), ne mora značiti da će tako i ostati. Računarski modeli za obradu i formiranje argumentacije, podređeni zakonima i pravilima, mogu da integrišu raspravu unutar zakonskih normi, uz analogiju sa svim prethodnim slučajevima²⁰. U tom slučaju će biti u igri ona opcija koju je Harari projektovao za medicinsku struku.

Srđan Damjanović, PhD, Assistant Professor
University Business Academy in Novi Sad,
Faculty of Law in Novi Sad

CYBERNETICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES AS SOCIOLOGICAL PARADIGMS OF CHANGE

Abstract:

*The notion of paradigm becomes especially fruitful in explication of different technological innovations and their relationship towards a society. This concept, which has its scientific, philosophical or sociological aspect, can be applied in different areas, such as law, management etc., especially when a specific paradigm undergoes alterations because of technological changes. A technological paradigm not only builds a community, but it also influences processes in another community, both in historical and structural terms. Therefore, this study endeavors to explain how innovations in technology, introduced by cybernetics, redefine perception of the subject of change (Garaudy's *Le grand tournant du socialisme*), and in conclusion points out different forms of application of digital feudalism (dependence of the users on the owners of digital platforms) and digital capitalism (profit maximization of law). Our hypothesis is that technological innovations, such as artificial intelligence, digital platforms etc., not only enable faster and more efficient business, but they also change the sphere of business itself, and when the sphere in question is law, the consequences are far-reaching and they affect the entire society. Technological transformations, which were supposed to make business more efficient, instead of being a solution become a part of the problem. Changes that have been diagnosed in other fields, such as medicine, can be expected in legal professions, too.*

Key words: digital feudalism, digital capitalism, digital platforms, law practice, artificial intelligence.

20 Ashley, K. D., (2017), *Artificial Intelligence and Legal Analytics. New Tools for Law Practice in the Digital Age*, Cambridge, Cambridge University Press.

L I T E R A T U R A:

1. Ashley, K. D., (2017), Artificial Intelligence and Legal Analytics. New Tools for Law Practice in the Digital Age, Cambridge, Cambridge University Press.
1. 2. Caserta, S., Madsen R. M., (2019), The Legal Profession in the Era of Digital Capitalism: Disruption or New Dawn? <https://www.mdpi.com/2075-471X/8/1/1/pd>
3. Garodi, R., (1970), Velika prekretnica socijalizma, Beograd, Komunist.
4. Harari, J. N., (2019), 21 lekcija za 21. vek, Beograd, Laguna
5. Hegel, G. W., (1951), Filozofija povijesti, Zagreb, Kultura
6. Kun, T., (1974), Struktura naučnih revolucija, Beograd, Nolit
7. Marks, K., (1979), Prilog krtici političke ekonomije u: K. Marks., F. Engels, Osnovi kritike političke ekonomije II, Beograd, Prosveta
8. Pulig, S., (2019), intervju J. Dean: Ili komunizam ili neofeudalizam! Novosti, SNV, Zagreb
9. Scott, Z. (2018), Digital Feudalism, <https://towardsdatascience.com/digital-feudalism-b9858f7f9be5?MGa=true>
10. Theories in Technology Evaluation, <https://www.open.edu/openlearn/science-maths-technology/engineering-and-technology/technology/theories-technology-evaluation/content-section-1.4.2>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

007.5:34(082)

**НАУЧНИ скуп Правнички дани проф. др Славко Царић (16 ;
2019 ; Нови Сад)**

Pravo i digitalne tehnologije : [zbornik referata sa XVI
Međunarodnog naučnog skupa "Pravnički dani prof. dr Slavko
Carić", 26-28. septembra 2019. godine u Novom Sadu] = Law and
digital technology : [proceedings of the 16th International Scientific
Conference "Legal Days Prof. Slavko Carić Ph.D.", September 26-28,
2019 in Novi Sad] / priredio, edited by Marko Carić. - Novi Sad :
Univerzitet Privredna akademija : Pravni fakultet, 2019 (Novi Sad :
Feljton). - 386 str. ; 24 cm

Tiraž 80. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija
uz svaki rad. - Rezime na engl. jeziku uz većinu radova.

ISBN 978-86-6019-103-0

a) Информације - Правна заштита - Зборници

COBISS.SR-ID 330571527